

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language,
Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:14

2019

pp.127-136

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

BÖLGESİNİN PARLAYAN YILDIZI AZERBAYCAN: EKONOMİK DEĞİŞİM SÜRECİ

THE SHINING STAR OF ITS REGION, AZERBAIJAN: THE PERIOD OF ECONOMIC TRANSITION

Dr. Öğr. Üyesi Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Teorisi-ABD, Niğde/Türkiye

Ramil MİRALİYEV

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları-ABD, Doktora öğrencisi, Niğde/Türkiye

Article Arrival Date : 10.03.2019

Article Published Date : 14.05.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.91>

Reference : Kutluay Tutar, F. & Miraliyev, R. (2019). "Bölgesinin Parlayan Yıldızı Azerbaycan: Ekonomik Değişim Süreci", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(14): 127-136

ÖZET

Azerbaycan 1991 yılında ikinci kez bağımsızlığını kazandıktan sonra siyasal, yapısal ve ekonomik alanlarda değişim sürecine gitti. Ekonomik değişim, uzmanlaşma ve iş bölümüne dayalı merkezi yapılanma adlandırılan sosyalist ekonomi modelinden serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle gerçekleşti. Bu değişim süreci ilk dönemlerde etkisini göstermese de ülkenin siyasal istikrara kavuşmasından ve ekonominin tüm sektörlerinde yasal düzenlemelere geçmesinden sonra olumlu yönden etkisini göstermeğe başladı.

1995 yılından sonra ülke ekonomisinin tüm alanlarında gelişme gözlemlense de petrol ve petrole dayalı sektörler hızlı gelişim gösterdi. Ülke ekonomisinin sadece doğal kaynaklar sayesinde hızlı gelişim göstermesi ekonominin Hollanda sendromu tehlikesi ile yüzleşmesine neden olmuştur. Ekonomideki bu hızlı gelişim 2014 yılının sonuna kadar devam etti. 2015-2016 yıllarında petrol fiyatlarının keskin şekilde düşüşe geçmesi nedeniyle ülke ekonomisi kriz içerisine girdi. 2016 yılında Ekonominin Esas Sektörleri üzere Strateji Yol Haritasının yürürlüğe girmesiyle ülke ekonomisinin esas 11 sektörünün yeniden yapılanması sürecine geçildi. Yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmasının esas nedeni ekonominin tüm sektörlerini geliştirmekle ülke ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Azerbaycan Ekonomisi, Ekonomik Değişim

ABSTRACT

After gaining independence for the second time in 1991, Azerbaijan went into a process of political, structural and economic change. Economic change took place through the transition from a socialist economy model to a free market economy, called a central structure based on specialization and division of labor. Although this process of change did not take effect in the early periods, it started to show its effect after the political stability of the country and the legal regulations in all sectors of the economy.

Although growth has been observed in all areas of the country's economy after 1995, oil and petroleum-based sectors have shown rapid development. The rapid development of the country's economy through only natural resources has caused the economy to face the danger of Dutch syndrome. This rapid development in the economy continued until the end of 2014. Due to the sharp decline in oil prices in 2015-2016, the country's economy entered into a crisis. In 2016, as the Strategy Roadmap for the Main Sectors of the Economy entered into force, the restructuring process of 11 sectors of

the country's economy began. The main reason for the need for restructuring is to improve the economy of all sectors of the economy and to save the country's economy from dependence on oil.

Key Words: Azerbaijan, Economy of Azerbaijan, Economic Change

1. GİRİŞ

Sovyetlerin 1920 yılında Azerbaycan'ı işgal etmesinden sonra zorunlu olarak sosyalist ekonomi modelini benimsemiş oldu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan diğer devletler gibi Azerbaycan da serbest piyasa ekonomisine benimseyerek ekonomi alanında değişim sürecine geçiş yaptılar. Bağımsızlığını kazanmış devletler bu değişim sürecinde en çok zorlukla yüzleşen Azerbaycan olmuştur. Bağımsızlığının ilk yıllarında Ermenistan'la savaş, iç savaş, topraklarının %20'nin kaybetmesi ve bir milyondan fazla vatandaşının kendi ülkesinde mülteci durumuna gelmesi ekonomik yapının felç olmasına neden oldu.

1995 yılında ülkede siyasi istikrar sağlandıktan sonra ekonomik olarak ilk defa olumlu sonuçlar elde edildi. 2000'li yılların başlarında ekonomik olarak hızlı yükselişe geçti. Bu hızlı yükseliş, sadece petrol ve petrole dayalı alanlar sayesinde gerçekleşmiştir. 2015 yılında petrol fiyatlarının sert düşüşü geçmesi ile ülke ekonomik krize girdi. Bu kriz zayıf gelişim göstermiş ülke ekonomisinin diğer alanlarını olumsuz etkiledi. Günümüzde bu krizin etkileri hala hissedilmektedir.

Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde Azerbaycan'ın jeoekonomik önemini, Azerbaycan'ın sovyetler döneminde sosyalist ekonomik değişim sürecine geçişi ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da ekonomik değişim süreci ve bu değişim süreci içerisinde ekonominin yeniden yapılandırılması ele alınmıştır. Konu ile ilgili literatür taraması yapılmış olup, birçok istatistik kuruluşlarının verileri çalışmamızın en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışmada Azerbaycan ekonomisinin güçlü ve zayıf yönleri tartışılmış olup, gelecekte nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda açıklık getirilmiştir.

2. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNE KADAR AZERBAYCAN EKONOMİSİ

2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Azerbaycan'ın Jeoekonomik Önemi

Azerbaycan doğal bölgelerinin çeşitliliği, verimli ovaları, dağ ve orman alanları, doğal maden yatakları, hammadde rezervleri, özellikle petrol, bakır, mermer ve altın yatakları bakımından zengin bir ülkedir (Göl, 2016: 155). Tarihsel süreç içerisinde Azerbaycan'ın jeoekonomik önemini analiz ettiğimizde çok büyük ekonomik öneme sahip olduğunu görebiliriz. Zira Azerbaycan'ın doğuda Çin'den başlayarak batıda Avrupanın içerilerine doğru uzanan büyük İpek yolu ticaret hattının üzerinde yerleşmesi bu önemi daha da artırmaktadır. Azerbaycan Doğu Avrupa'yı (Slavyan toprakları dahil), Kırım ve Volga nehri boyunca alanları, Derbent geçidi vasıtasıyla Kafkasya, İran ve Türküstan'ı bağlayan diğer ticaret yolu da yine Azerbaycan topraklarından geçmekte idi. Azerbaycan topraklarından geçen uluslararası ticaret ağları dönem dönem bölgesel güce çevrilmiş devletlerin dikkatini bu ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Hiç şüphesiz ki Azerbaycan, Avrupa ve Asya arasında "altın köprü" rolünü oynamaktadır (Aras, 2005: 13). Azerbaycan'ın ipek yolu üzerinde yerleşmesi kültür, sanat ve ilmin canlanmasına, Tebriz, Berde ve Gence şehirlerinin büyüyen dönemlerinin en büyük ticaret merkezlerine dönüşmesine neden olmuştur. Fakat Azerbaycan'ın ipek yolu üzerinde yerleşmesi her zaman olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Ortaçağda Bizans, Arab Hilafeti, Hazarlar, Moğollar ve Timurilerin Azerbaycan'na kendi politik ve ekonomik çıkarları namine işgalci tutumu sonucu bölgenin tüm alanlarda gelişiminin duraklamasına neden olmuştur. Bu olaylar her zaman Azerbaycan'da güçlü ve merkezleştirilmiş devletin olmadığı veya zayıf olduğu dönemlerde gerçekleşmiştir. Arap Hilafetinin zayıflamasından sonra Azerbaycanda kurulan Saciler, Salariler ve Şirvanşahlar devleti döneminden (9-10. yüzyılda), Selçuklu dönemi ve Azerbaycan Atabeyler devleti dönemi de dahil olmakla gelişen süreçte güçlü ve merkezleştirilmiş devletlerin olması kültür sanat ve ilmin gelişmesine neden olmuş. Tarihte bu dönem Azerbaycan Rönesans devri olarak geçiyor (Ahmet, 2012: 4-6). Bu Rönesans devri Moğolların Azerbaycan'ı işgal etmesiyle duraklama dönemine geçmesine neden oluyor. Moğolların Azerbaycan'da olduğu ilk yıllarda

uluslararası ticaret yolları üzerinde yerleşen büyük şehirleri tahrip etmesi, esnaf ve tüccarlara uygulanan ağır vergi siyaseti, yerli ahalinin elinde olan tarıma yararlı toprakların ellerinden alınarak otlak alan gibi kullanılması duraklama dönemine geçmesinin en esas faktörleri olarak gösterebiliriz. Zira o dönemde (13-14. yüzyıl) Azerbaycan'ın bölgede diğer memleketlere oranda nüfusunun ve şehir sayının fazla olduğu için daha çok vergi toplanması ve jeostratejik öneme sahip olmasından dolayı iki Moğol devleti (Hülakü ve Altın Orda) Azerbaycan'a sahip olmak için Azerbaycan topraklarında savaşması, 14. yüzyılın sonlarından itibaren ise Emir Timur'un Azerbaycan'a hücum etmesi Azerbaycan'ın durumunu daha da acınacaklı duruma getirdi. 15. yüzyılda Azerbaycan'da merkezleşmiş ve bölgesel güce çevrilmiş Karakoyunlu daha sonra Akkoyunlu devletlerinin kurulması tüm alanlarda olduğu gibi ticari ve ekonomi alanında da canlanmaya neden oldu. Özellikle Akkoyunlu devlet başkanı Uzun Hasan'ın Kanunnamesi vergi sistemi, gümrük ve diğer alanların yeniden yapılanmasına neden oldu. 16. yüzyılın başlarında merkezi Tebriz olan Safeviler devletinin kurulmasıyla ekonomik alanda 15. yüzyıldan başlayan canlanma artan tempte devam etti (Efendiyev, 2007: 54). Coğrafi keşifler sonucu Hindistana deniz yoluyla ticaret edilmesi, yani tarihi ipek yolunun önemini kaybederek döneminin uluslararası ticaret hatlarının karadan denizlere doğru evrilmesi Azerbaycan'ın jeoekonomik önemini olumsuz yönde etkilemişti. Azerbaycan uğrunda Safevi-Osmanlı savaşları bu etkileşimi derinleştirmişti. 18. yüzyılın ortalarında Safevi devletinin dağılmasından sonra Azerbaycan'ın 17 bağımsız hanlıklara bölünmesi, tüm hanların bir-birine düşman kesilerek Azerbaycan'ı kendi bayrağı altında birleştirmek istemesi ve savaşlar sonucunda bu hanlıkların zayıflamasına, en esasısı da eskiden var olan derin ticari ve ekonomik alt yapının bozulmasına neden olmuştur. Çarlık Rusya'sının Kuzey Kafkasiya'nı işgal ederek Azerbaycan sınırlarına yaklaşması Azerbaycan'ın üç büyük devletin (İran-Osmanlı-Çarlık Rusya'sı) kuşatmasında kalmasına neden oldu. Azerbaycan'ın Jeoekonomik önemini yitirmesine rağmen jeostrateji ve geosiyasi önemini kaybetmemesi iç savaşlar sonucu diğer komşu ülkeleri üzerine mıknaş gibi çekmekteydi. Çarlık Rusya'sının esas siyaseti, Osmanlıyı Azerbaycan'dan ve Hazar havzasından uzakta tutarak Hazar denizini kendi iç denizi yapmaktı. Özellikle İngilizlerin Hindistan'ı ve Afganistan'ı kendine bağımlı hale getirmesi bölgede olan güç dengesinin değişmesi riski taşıdığından 18. yüzyılın sonlarından itibaren Azerbaycan'a ve Kafkaslara olan işgalci siyasetini hızlandırdı. 19. yüzyılın başlangıcında artık Osmanlı'nın çekilmesi sonucu savaş, Çarlık Rusya'sı ve İran arasında devam ediyordu. 1828 yılında Azerbaycan Çarlık Rusya'sı ve İran arasında Türkmençay antlaşmasına göre iki yere parçalandı. Kuzey kısmı Rusya'nın, güney kısmı ise İran topraklarına birleştirildi.

Kuzey Azerbaycan'da 19. Yüzyılın ikinci yarısında dünyada ilk defa sanayi üsulu ile petrolün Bakı'da çıkarılması ile dikkatleri üzerine çekmeyi başardı. Bununla da Azerbaycan Jeoekonomik önemini yeniden kazanmasına neden oldu. Siemens kardeşleri, Nobel kardeşleri ve Rotşilt gibi büyük iş adamlarının ve Standart Oil gibi döneminin büyük petrol şirketi Bakı petrolü ve diğer alanlara yatırımlar yapmıştır (Nuruyeva, 2015: 257-258). Azerbaycan'da 1870 yılında petrol üretimi 27 bin ton olmasına rağmen 1900 yılında 10 milyon tona yükselerek o dönem dünya petrolünün %50'den fazlasını karşılamaktaydı. 1900-1913 yılı arasında Azerbaycan dünya petrol üretiminin esas merkezi olarak tanınmaktaydı. Bakı petrolü, hem boru hattı hem de demiryolu üzerinden dünya pazarına ulaştırılmaktaydı. Demiryolu, Azerbaycan'ın tarım ve diğer sanayi ürünlerini dünya pazarlarına pazarlama fırsatlarını genişletti. Bu da bir sıra alanların gelişmesine neden oldu. O dönem Güney Kafkasya'da, toplam sanayi üretiminin %94'ünü, sanayi işçilerinin %75'ini ve fabrikaların %59'u Azerbaycan oluşturuyordu. Azerbaycan toprakları Çar Rusya topraklarının yüzde 0,5'ni ve nüfusunun yüzde 1,4'nü oluşturmasına rağmen Çarlık Rusya'sında üretilen petrolün %74,6'sı, pamuk lifi'nin %10'u, balıkçılığın %9,0'ı, ham pamuk üretiminin %8,0'i ve üretilen elektriğin %6,0'ı Azerbaycan sanayisi hesabına gerçekleşiyordu. Azerbaycan, aynı zamanda, tüm Çarlık Rusya'sında en büyük sanayi bölgelerinden biriydi (Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, 2017: 2-3). 28 Mayıs 1918 yılında Kuzey Azerbaycan, Çarlık Rusya'sının dağılmasından ve Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan elverişli ortamı fırsat bilerek bağımsızlığını kazandı. Bu dönem Azerbaycan ekonomisini petrole ve

tarıma dayalı ekonomi siyaseti yürütmüştür. Gürcüstan'ın Batumi limanı vasitesiyle petrolünü Avrupa'ya pazarlamak girişimlerinde bulunmuştur.

2.2. Azerbaycan'ın Sovyetler Döneminde Sosyalist Ekonomik Değişim Sürecine Geçişi

1917 yılında Çarlık Rusya'sının varlığına son koyarak kısa dönemde bölgesel ve küresel güce çevrilmesi Sovyet Rusya'sı jeoekonomik ve jeostratejik öneme sahip olan Hazar Denizi ve Azerbaycan toprakları, özellikle Bakı ve Bakı petrolünü elde etmek için Azerbaycan Halk Cumhuriyetine baskılarını artırdı. Nihayet 1920 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine birleştirmeyi başardı (Nuruyeva, 2015: 259-260). Sovyet Rusyası Azerbaycan'ı işgal ettikten hemen sonra ülke ekonomisini sosyalist ekonomi modeline tasarlanma çalışmalarına başladı. Ekonomide millileştirme siyaseti yürüterek tüm alanları devlete bağlaması sonucunda özel sektörü ortadan kaldırıldı. Fakat ilk dönemlerde siyasi gelişmeler Sovlet Rusya'sının isteği doğrultusunda gitmedi. Ülkenin tüm bölgelerinde Sovyetlere karşı isyanlar sonucunda dikkatinin isyanları yatırmaya yönelmesiyle ekonomi alanına kendi isteği doğrultusunda gelişim göstermemesine neden oldu. Şubat 1926'da ülkenin sanayileşme dönemine geçmesini sağlamak için sanayileşme komisyonu kuruldu. Bu komisyon 1926-30 yılları arasında Azerbaycan sanayisinin kalkınma planını düzenledi. Sanayileşme sırasında Azerbaycan halkı çok zorluklarla karşılaştı. Sanayileşmeyi finanse etmek için devlet kendi kaynaklarından değil de kitlelerin kaynaklarını yağmalanması ve bir biri ardınca üç sanayileşme planının yürürlüğe girmesi halkın durumunu daha da kötüleştirdi. Bu sanayileşme ağır sanayinin gelişimini ön görmesine rağmen, tarım ve gıda sanayisi ülkede daha hızlı büyümüştür (İbrahimli, 2010: 317-320). Tüm olumsuzluklara rağmen sanayileşme ülke ekonomisinde olumlu değişikliklerle sonuçlandı. Azerbaycan, tarım ülkesinden tarımsal sanayi ülkesine dönüştü. İkinci dünya savaşı döneminde eski Sovyetler Birliğinde çıkarılan 33 milyon ton petrolün 23,5 milyon tonunun, en esas da Azerbaycan petrolünün kalitelilik oranının yüksek olmasından dolayı Sovyet uçak ve tanklarında yakıt ihtiyacının tamamen Azerbaycan petrolü hesabına temin edilmesi Azerbaycan'ın ekonomik olarak önemini Sovyetler Birliğinde de kaybetmediğini göstermektedir (İsmayilov, 2000: 53). Fakat Sovyetler döneminde Azerbaycan ekonomik yapılanma biçimi ve işleyiş mekanizimi Sovyetler Birliğinin ekonomik stratejilerine göre tasarlanmıştır. Bu nedenle Sanayi tesislerinin neredeyse tamamı bu birliğin çıkar ve ihtiyaçlarına göre kurulmuştu. Bu dönemin diğer esas özelliği de ekonomik alanlar merkezi planlama doğrultusunda ülkeler arasında uzmanlaşma ve işbölümüne gidilmesidir. Azerbaycan'da uzmanlaşma esasen petrol, petrol ürünleri, makine ve tekstil ürünleri üzere gerçekleşmekteydi (IMF Economic Review, 1992: 3). Ortalama ekonomik büyüme oranının 1981-1985 yılları içerisinde ülkede ortalama %4.9, 1986-1990 yıllarında ise %5-6 oranında küçülme kaydetmiştir. Ortalama ekonomik büyüme oranının 1960-1970 yıllarda %5.2, 1970-80 yıllarında ise %7.4'e yükseldiğini göz önünde bulundurursak 1980-1990 yılları arasında ise bu oran keskin bir şekilde azaldığını görebiliriz (Aras, 2003: 11). Genel olarak Sovyetler Birliğinin ekonomik durumuna baktığımızda sadece sanayileşme dönemi hariç durum hiç de istenilen düzeyde değildir. Sovyet ekonomisinin esasını teşkil eden kollektif mülkiyet, rekabeti ve motivasyonu yok etmiştir. Bu da verimlilik oranının zamanla aşağılara düşmesine neden olmuştur. Ekonomik olarak kapalı bir modele sahip olması dünyada baş veren yeni teknolojik ürünleri kullanmaması ve kendinde serbest rekabetin olmaması teknolojik gerilemeye neden olmuştur (Özsoy, 1997: 245-246). Gorbaçov, Sovyetler Birliğinde iktidara geldikten sonra ekonomik alanda bu tikanıklığı ortadan kaldırmak için Glastnost ve Perestroika adlandırdığı yeniden yapılanmaya gitti. Bu yeniden yapılanmayla ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmayı hedeflenmiştir. Glastnost ve Perestroika adlandırdığı yeniden yapılanmaya Sovyetler Birliğinde beklenmedik sonuçlar doğurarak milliyetçilik hislerinin körüklemiş ve sonuçta Sovyetler Birliğinin dağılmasına neden olmuştur.

3. BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA EKONOMİK DEĞİŞİM SÜRECİ

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazanan Azerbaycan siyasal, ekonomik ve devlet yönetimi alanlarında üç boyutlu yapılanmaya gitti. Uzmanlaşma ve iş bölümüne

dayalı merkezi yapılanma adlandırılan sosyalist ekonomi modeli yerine serbest piyasa ekonomisine geçiş yapması Azerbaycan için ilk yıllarda çok kolay olmamıştır. Sovyetler döneminde üretilen yarı-mamul, pazar, finansman, hammadde ve teçhizat-ekipman alanlarda merkezi planlamaya göre örgütlenilmesi ve bu ürünlerin belirli hisselerinin belirli ülkelerdeki merkezlere bağlı olması nedeniyle Azerbaycan'da bağımsızlığın ilk yıllarında ekonomide şok çöküşler yaşamasına neden olmuştur (Köylü, 2017: 21). Ermenistan'la savaş sonucu topraklarının %20'lik kısmının yitirilmesi ve bir milyona yakın vatandaşının işgal olan topraklardan kovularak ülkenin içine doğru yerleştirilmesi ve tüm bu olumsuz nedenlere rağmen serbest piyasa ekonomisine geçiş yaparken eski sistemden ne varsa her şeyden tamamen vazgeçmesi, en esas da bu yeni sisteme geçerken hiç ülke tecrübesinin olmaması ve kadro eksikliği bu çöküşü daha da hızlandırdı. 1994 yılı statistik göstergileri bağımsızlıktan bir önceki yıllarla yani 1990 yılı ile karşılaştığımızda sanayi %62, tarım %44, tüketim %75, vergi hasılatı %45, tüketim %75 ve GSMH %53 azalması ve 1992-1994 yılları arasında enflasyonun 4 haneli rekor göstergilere ulaşması ekonomik krizin boyutunu ortaya ortaya koymaktadır (Hasanov, 2001: 9). 1991-1994 dönemini Azerbaycan ekonomisinin “Çöküş Dönemi” diyebiliriz. 1994 yılında Ermenistan ile geçici olarak ateşkes yapılması, “Asrın mukavelesi” adlandırılan petrol antlaşmasının imzalanması ve 1995 yılında anayasanın kabul edilmesi sayesinde ekonominin tüm alanlarında reformlara gidilmesine reel ortam yarandı. 1996 yılında esas reformlar Özel sektör, Bankacılık sektörü ve Tarım sektöründe gerçekleştirilmiştir. 1997-2000 yıllarında İflas Kanunu, Kamu alanında rekabetin korunması ile ilgili kanun, Gümrük ve Gümrük Tarifeleri ile ilgili kanun, Menkul Kıymetler Kanunu, İş Gücü Kanunu ve Vergi Kanununun uygulamaya konulmasıyla ekonomik yasal düzenlemelere gidilmiştir (Aras, 2005: 37-38). Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomisinin gelişim açısından zirveye çıktığı dönem 2004-2014 yıllarıdır. Zira 2006 yılında Bakı-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının resmen açılmasından 2010 yılına kadar GSYİH yıllık ortalama yüzde 16,9 oranında artmıştır. Genel olarak 2004-2014 yılları arasında ekonomi 6 kat, mevduat hacmi 11 kat, kredi hacmi 19 kat ve kişi başına düşen GSYİH 5 kat artmıştır. Bu dönemde önemli noktalardan biri de 2011 yılında ekonomik büyümenin yavaşlamasının sinyallerini ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomideki yatırımların dönem içindeki artmasına rağmen, ekonomik aktivite zayıfladı. Aktif varlık alım modeli bu dönemden sonra “doygunluk” seviyesine ulaşmıştır (DEİK, 2013: 2-3). Fakat tüm bu olumsuzluğa rağmen o dönemde (2010-2014) ekonomide sert düşüşler yaşanmamıştır. Dünya Ekonomik Forumu raporunda, Azerbaycan 2014 yılında 144 ülkede makro ekonomik çevre kalitesi açısından dokuzuncu sırada, devletin GSYH bütçe dengesi açısından on beşinci sırada kararlaştırmıştır (Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, 2016: 11-13). Azerbaycan 2014 yılında ülke ekonomisinde Petrol dışı sektörlerle yapılan yatırımların olumlu yönde gelişim göstermesine rağmen, İMF, ülkede bu sektörlerin oldukça zayıf görüldüğüne dikkat çekmiştir. Petrol dışı sektörlerin büyümesinin önündeki en önemli engellerin rekabet koşulları önündeki engeller, gelişmemiş hukuk sistemi ve finansal sistemde yaşanan sorunların olduğunu belirtmiştir (Keleş, 2018: 3-4). Günümüze kadar geçen süreçte, Azerbaycan'daki ekonomi alanlarının büyük bir bölümünün hala devlet tarafından yönetilmektedir. Bir çok kamu işletmesi kendi alanlarında tekeldir. Azerbaycan ilk dönemlerden, başlattığı ekonomik değişim süreci kapsamında aşağıdaki üç esas yol doğrultusunda yol alınmaya çalışılmıştır (Aras, 2005: 38).

- ✓ Ülkenin petrol ve doğalgaz rezervlerinin çıkarılmasında çözümlerin bulunması.
- ✓ Serbest piyasa ekonomisine dayalı ekonomik yapılanmanın oluşturulmasına çalışılması.
- ✓ Global ve bölge ekonomik entegrasyona kendini uyarlaması.

Bu dönemlerde Azerbaycan değişim süreci kapsamında çizdiği bu yol, olumlu sonuçlar verse de bazı olumsuz etkilerini ülke ekonomisi 2015-2016 yıllarında petrol fiyatlarının çok sert bir şekilde düşüşe geçmesinden sonra yaşamaya başlamıştır. 2015-2016 yıllarına kadar global ve bölgesel ekonomik entegrasyona kendini uyarlaması ve hızlı büyümeyi gerçekleştirmesi, ülkenin petrol ve doğalgaz rezervlerinin çıkarılmasına özen göstermesi “Hollanda Hastalığı” tehlikesiyle karşılaşmasına neden olmuştur. “Hollanda Hastalığı” bir ülkenin bir sektörünün hızlı gelişimine daha çok önem vererek

diğer sektörlerinin geri kalması ve ya çökmesi olarak tanımlanmaktadır. Literatürde diğer adıyla Hollanda Sendromu diye geçen ekonomideki bu olumsuz durum, ülkenin dengesiz ekonomik büyümesine göstermek için kullanılan bir terimdir (Hüseynov, 2005: 7-8).

Genel olarak baktığımızda Azerbaycan ekonomisinin günümüzde zayıf yönleri şunlardır:

- ✓ Bölgesel kalkınmada dengesizlik.
- ✓ Yenilenebilir enerji potansiyalinin çok yüksek olmasına rağmen devletin bu alana çokta önem vermeyişi ve bu alanın gelişimini teşvik edecek finansal desteklerin yeterli düzeyde olmayışı.
- ✓ İhracatta tarım ürünleri ve diğer ürünlerin markalaşmasına özen gösterilmemesi.
- ✓ Tarım sektöründe yetersiz altyapı ve eski teknolojilerin kullanılması.
- ✓ Hollanda hastalığı tehlikesi.
- ✓ İthalat ürünlerinde tekellilik ve haksız rekabetin tamamen ortadan kalkmaması.
- ✓ Ülke ihracatının %90, devlet bütçesinin ise %75'ni petrol ve petrol ürünleri oluştursa da bu alandaki istihdam, ülke genelindeki istihdam gücünün %1'ni oluşturması.
- ✓ Özel sektörün ülke ekonomisine katkı oranı istenilen düzeyde olmaması.

Yukarıda belirtilen sorunları çözmek için, Ekonomik ve Sosyal Gelişim Merkezi (Center for Economic and Social Development) aşağıdaki adımları önermektedir (Mukhtarov, 2018: 14-15):

- ✓ Kamu harcamalarında muazzam mali konsolidasyon ihtiyacı ele alınmalıdır. Kesintiler, özellikle meşhurca yozlaşmış olduğu bilinen sermaye harcamalarına odaklanmalı. Aksine, nüfusun çıkarlarına hizmet eden sosyal harcamalara, özellikle de en fazla marjinal olanlara yapılan harcamalar azaltılmamalıdır.
- ✓ Bankalardaki nüfusun güvencesi hala yeterince yüksek olmadığından, gerektiğinde mevduat sigortası yasası 2019'un ötesine uzatılmalıdır. Kredilerin ve durgun mevduatların düşme eğiliminin devam etmesi durumunda, daha fazla banka başarısızlığı kaçınılmazdır.
- ✓ Merkez Bankası'nın müdahalesiyle manatın döviz kurunun sabit tutulması, kısa vadede iyi bir politika gibi görünebilir; Bununla birlikte, orta ve uzun vadede, birçok sakıncaları vardır. Bu nedenle, Merkez Bankası manatın gerçek değerini bulmasına izin vermelidir.
- ✓ Kısa vadede yüksek enflasyonu çözmek için tek bir araç yoktur. Manatın ithalata dayalı enflasyonla mücadele için değer kazanması, ekonomi için ciddi sorunlara neden olabilir. Orta ve uzun vadede tek olası çözüm, işletmelerin girdi ürünlerini iç pazardan almalarını sağlamak ve yerel üretimi yurt dışındaki mallara daha az bağımlı hale getirmek.

3.1. Değişim Süreci İçerisinde Yeniden Yapılanma

2015 yılında ucuz petrol fiyatlarının olumsuz etkileri ekonomik büyümenin dinamiklerini de olumsuz yönde etki etmesine neden olmuştur. 2016 yılında "Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Perspektifi İçin Stratejik Yol Haritası" başlıklı Cumhurbaşkanı kararnamesinde resmi istatistik verilerine göre, reel GSYİH büyümesi 2015 yılında %1,1 (2014 yılında %2,8), petrol dışı sektörde %1,1 (2014 yılında %7), petrol sektöründe ise %1,2 (2014 yılında %2,9) artım gerçekleşmiştir. Bu artım gibi gözükse de fakat bir önceki yıla oranda düşüş demektir. 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde GSYH %3,1, petrol dışı sektörde %5,8, petrol sektöründe %2,5 oranında azalmıştır. 2016 yılı ortalama yıllık enflasyonu %11,2 artış göstermiş. 2016 yılının başından beri gıda ürünleri %10,9 (ortalama %12,7), gıda dışı ürünler %10,4 (yıllık ortalama yüzde 15,9), hizmetler %5,1 (yıllık ortalama yüzde 5,2) pahalalanmıştır. Enflasyon dinamiğindeki artış, temel olarak döviz kuru nedeniyle yüksek ithalat fiyatlarından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan 2015 yılında tüm olumsuzluğa rağmen %1,1 (2014 yılında %2,8) oranında reel büyüme göstermiştir. Reel büyüme oranı 2016 yılında %3,8

küçülmüş, 2017 yılında ise 2015 yılının sonundan sonra ilk defa negatiften pozitive doğru büyümeye geçerek, %0,07 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu reel büyüme 2018 yılında %2 oranında, 2019 yılında ise %3,9 oranında büyüme beklenmektedir. Görülebileceği gibi, ekonomi 2017 yılında az çok durgunlaşmıştır. Petrol dışı sektörün üretimindeki artış, ulusal para biriminin istikrarı gibi bazı olumlu işaretlere rağmen ekonominin daralmıştır. Mali sektör, özellikle bankacılık sektörü, 2018’de, Azerbaycan Uluslararası Bankası’nın yeniden yapılandırılması haricinde, sektörün iyileştirilmesi için ciddi bir adım atılmamıştır. Merkez Bankası, resmi olarak belirtilen rejimin dalgalı bir döviz kuru olmasına rağmen hala döviz piyasalarını manipüle etmektedir. Yüksek enflasyon seviyeleri, ücretlerdeki büyüme enflasyonu telafi etmek için yeterli olmadığından nüfusun satın alma gücünü zayıflatmaktadır (Keleş, 2018 : 3).2015 yılından sonra petrol fiyatlarının sert bir şekilde düşüşe geçmesi Azerbaycan ekonomisini sarstı. Zira Azerbaycan’a komşu olan iki ülkenin (Rusya ve İran) ekonomisindeki sıkıntılar ve para birimlerindeki dalgalanmalar Azerbaycan’ı çok etkiledi. Çünkü Azerbaycan tarım ürünlerinin yarısından çoğunu bu iki ülkeye ihrac etmektedir. Azerbaycan bağımsızlıktan sonra 2015-2016 yıllarında ikinci kez büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Bu dönemde Azerbaycan’ın ekonomik artım hızı azalmış, kurumsal ve yapısal zorluklar yaşamış ve petrol dışı bütçe açığı ortaya çıkmıştır. Bu krizden en çok zorluk çeken bank sektörü ve sade vatandaş olmuştur. Azerbaycan’da yeni bir ekonomik gelişim tarzına geçişe ihtiyaç yaranmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin “Milli Ekonomi ve Ekonominin Esas Sektörleri üzere Strateji Yol Haritasının Esas İstikametleri” başlıklı Cumhurbaşkanı kararnamesiyle milli ekonomi ve ekonominin 11 sektörünü kapsayacak ve biri de genel olmakla 12 strateji yol haritası hazırlanmıştır. Bu strateji yol haritasına esasen aşağıdaki dört strateji hedef seçilmiştir (Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Ekonomi Perspektifi İçin Stratejik Yol Haritası, 2016: 4-5).Birinci stratejik hedefe uygun olarak, Azerbaycan’da mali sürdürülebilirlik sağlanacak ve para politikası dalgalı kur rejimine dayalı olacaktır. Maliye ve para politikalarının karşılaştırılması makro ekonomik istikrarı sağlayacaktır. Bu strateji hedefe göre mali sürdürülebilir politikalar için genel bir çerçevenin hazırlanması ve doğal kaynakların uygun şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Petrol gelirlerinin rasyonel kullanımı için “altın kural” yaklaşımına üstünlük verilmiştir. Bu yaklaşıma göre Azerbaycan Devlet Petrol Fonundan devlet bütçesine ayrılan para petrol fiyatından asılı olmayarak her yıl aynı miktarda aktarılacak. Bununla da Orta Vadeli Harcama Çerçevesinin daha da güçlendirilmesi, güçlü bütçe yönetimine ve etkin bütçelemeye uyum sağlanması, kamu harcamalarının verimliliğini sağlanması öngörülmektedir. İkinci hedefe göre hisse senetleri (hisse senetleri), devlete ait tüzel kişilerin faaliyetlerinde artan verimlilik ve özelleştirme yoluyla ekonomik dinamikleri sağlamaktır. Üçüncü hedef ise, işgücü piyasasının ve insan sermayesinin gelişmesi ile ilgilidir. Bu hedef rekabetçi, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik hedeflere ulaşma çabalarının bir parçası olarak, insan sermayesinin gelişimini hızlanması öngörülmektedir. Son olarak dördüncü hedef ise biznes ve yatırım imkanlarını geliştirmektir. Maliye ve para politikalarının bir sonucu olarak ekonomideki eğilimler, elverişli bir iş ortamında mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayabilir.

Yukarıda da belirtilen 2016 kararnamesinde ekonomik kalkınma için “Strateji Yol Haritası” hazırlanmıştır. Bu strateji yol haritasına göre ülke ekonomisinin esas 11 sektörünün kalkınması için üç ekonomik kalkına dönemi belirlenmiştir. 2016-2020 yıllarını kapsayan birinci dönemde, ilk önce 2015 yılında başlayan ekonomik krizin etkilerini tamamen ortadan kaldırmak, daha sonra ise dünya ekonomisine daha fazla entegre olmak ve rekabetçiliği artırmak hedeflenmiştir. 2020-2025 yıllarını kapsayan ikinci dönemde Makro ekonomik istikrarın korunması, iş ortamının iyileştirilmesi, özel sektöre yatırımın teşvik edilmesi ve kamu sektörünün desteklenmesi hedeflenmiştir. 2025 ve sonrasını kapsayan üçüncü dönem ise, sosyal refahın iyileştirilmesi, en yüksek teknolojik gelişime, en yüksek insani gelişme endeksinin sağlanmasına dayanan güçlü, rekabetçi ve kapsayıcı bir ekonomik yapının oluşturulması hedeflenmiştir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomisi büyük oranda petrole ve petrole bağlı alanlara bağlı olan Azerbaycan’ın bu kaynağını verimli kullanması geleceği bakımından daha önemlidir. Azerbaycan ekonomisinde günümüzde de

varlığını devam ettiren bu olumsuz yönleri ortadan kaldırarak daha iyi bir geleceğe sahip olmak için şu önlemlerin alınması daha etkili olabilir.

- ✓ Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun (ADPF) rözervlerinin verimli kullanmakla gelecek nesillerin bundan faydalanmasını sağlamak.
- ✓ Ülke sanayisinde ağırlığın halen devam ettiren petrol ve petrole dayanan sanayinin gelişmesiyle birlikte diğer alanlarında gelişimine yönelik programların uygulanması ve bu yönde daha çok finansal desteklerinin verilmesi gerekmektedir. Bu alanlarda petrol ve petrol ürünlerinin üretimi ve pazarlanmasında uluslararası marka değerine sahip olan SOCAR gibi devlet, yarı devlet veya özel şirketlerin kurulmasını teşvik etmelidir.
- ✓ Yoksulluk oranını ortadan kaldırmak için istatistik verilerle yetinilmemelidir. Statistlik veriler her zaman gerçeği yansıtmaya biliyor. Günü kurtarmaya yönelik soyut adımlar yerine geleceğe yönelik adımların atılmalıdır. Zira orta ve uzun vadede devletin sosyal yardımlar yerine iş yerleri açmakla özellikle bölgelerde sanayi merkezleri kurulmalıdır.
- ✓ Gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve bu alanda daha istekli ve istikrarlı politikalar yürütmek için bu konuda çok ileride olan Kuzey Avrupa (İsveç, Danimarka ve Finlandiya) ülkelerinin tecrübelerinden yararlanmak gerekir. Gelir eşitsizliğine göre gelişmiş ülkeleri içerisinde bu ülkelerin önerilmesinde maksat ekonomik ve sosyal yapısına göre Azerbaycan'a çok yakın olmasıdır.
- ✓ Orta ve uzun vadede sadece doğal kaynaklara dayanan ekonomik kalkınma modellerinden sürdürülebilir kalkınma modeline geçilmesi için alt yapı çalışmalarına şimdiden başlanması.
- ✓ Ülkeye sıcak para gelmesinin yolunu açan turizm sektörünü canlandırmak için kısa vadede bu alana ilk kez yatırım yapacak iş adamlarının turizm işletmelerinden gelir vergisini azaltmalı veya bir süreliğine tamamen almayarak teşvik etmelidir.
- ✓ Azerbaycan'da genç nüfusun yüksek olması işgücü potansiyelini olumlu yönde etkilemiştir. Bu işgücü potansiyelinin oluşturulmaya çalışılan yeni ekonomik değişim sürecine uyum sağlaması için iyi bir eğitim altyapısının olması gerektir.
- ✓ Kayıtdışı ekonomiyle mücadele için devlet programı hazırlanmalı, cezalar sertleşmeli ve yasal boşlukların giderilmelidir.
- ✓ Geleneksel tarımdan sanayi tarımına geçilmesi için önemli adımların atılmalıdır. Tarım teknolojilerinin üretilmesi için büyük tarım sanayi merkezlerinin devlet destekli oluşturulmasını sağlamalıdır.
- ✓ Tarım alanın daha da gelişimi için Türkiye'nin Ziraat Bankası örneğinde tarım alanlarının gelişimini teşvik edecek bir bankanın kurulması veya iki büyük devlet bankasının (Kapital Bank ve Azerbaycan Beynelhalk Bankasının) tarıma destek verecek çok düşük faizli kredilerin verilmesiyle tarımı teşvik etmek.
- ✓ Azerbaycan'da sadece bir tane olan Tarım Üniversitesine daha fazla devlet desteği vermekle tohum, ilaç ve gübrede dışa bağımlılığın ortadan kaldırılmasını sağlamak.
- ✓ Tarım sanayisinin daha da gelişimi ve sağlıklı rekabet ortamının oluşumu için küçük aile işletmecilerinden fermer işletmeciliğine geçmesi ülkenin gelişimi Azerbaycan ekonomisinin olmazsa olmazı durumuna gelmektedir. Fakat küçük aile işletmecilerinden fermer işletmeciliğine geçerken bir şeyi dikkate almak gerekir. Bu alandaki istihdam oranı, ülkenin istihdam oranının %34'tür. Bu da doğal olarak işsizlik oranını yükseltecektir. Bunun gerçekleşmesinin karşısını almak için tüm bölgelerde sanayi merkezlerinin kurulmasını gerçekleştirmek ve turizm sektörünü teşvik programları vasitesiyle canlandırarak şarttır. Günümüzde Azerbaycan tarımının esasını teşkil eden küçük aile işletmeciliğinin bir ürünün

fiyatı cari yılda yüksek olmasını fırsat bilerek bir sonraki yıl bu aile işletmecileri aşırı oranda bu ürüne yönelmesi sonucunda o ürünün miktarı yükselmekte ve fiyatı eskisinden düşük olmaktadır. Bu bilimsiz davranış sonucunda hem ülke ekonomisi zarar görmekte hem de bu küçük aile işletmeleri müflisleşmektedir. Daha bir sonraki yıl müflisleşmiş küçük işletmeler masraf ettiği içim tarım ürünleri yerine sahip olduğu toprağı otlak alan olarak kullanmaktadırlar. Bu da bazı dönemlerde toprakların aşırı oranda otlak olarak kullanılması sonucu küçük işletmeler yine zarar etmektedir. Bundan ziyade Azerbaycanın tarıma yararlı toprak alanının kısıtlı olması nedeninden tarımsal ürünlerin fiyatında dengenin bozulmasına neden olmakta. 1996 yılında toprak reformundan sonra küçük aile işletmeciliğine geçilmesi istenilen sonuca gelmeye

- ✓ Azerbaycan dünyada petrol ülkesi olarak biliniyorsa da ekonomik olanakları sadece petrol ve doğal gazla sınırlı değildir. Azerbaycan aynı zamanda bir tarım ülkesidir. Tarım sektörü günümüzde ülke ekonomisinde petrol sektöründen sonra ikinci sırada yer almaktadır, fakat bağımsızlığın ilk yıllarında tarımsal üretimi önemli ölçüde azalmıştır.

Son olarak, yukarıda belirtildiği gibi Azerbaycan hala ekonomik değişim süreci içerisinde. 2016 yılında ekonominin gelişimi için yeniden yapılanma sürecine gidilmesi ve günümüzdeki geçen zaman zarfında iyi sonuçlar elde edilmesi geleceğe dönük olumlu sonuçlar doğuracağı beklenmektedir. Fakat ekonominin tüm alanlarının geliştirilmesi için stratejik yol haritasının uygulamaya geçmesi 2016 yılında değil de daha önceki dönemlerde gerçekleşseydi, 2015 yılında petrol fiyatlarının sert bir şekilde düşmesiyle ekonominin tüm alanları felç olmayabilirdi. Yine de bir yerden başlamak için geç değildir. 1999 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti Petrol Fonu'nun kurulmasıyla petrolden ve gazdan elde edilen yıllık gelirin bu fona aktarılması sayesinde elde edilen büyük mali kaynağın varoluşu ülkenin gelişimi için büyük fırsatlar vaad etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmet, A.(2012), XI-XII Əsrlərdə Azərbaycan'ın mənəvi mədəniyyəti, Elim nəşriyyatı, Bakı.
- Aras, O. N. (2005), “Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım imkanları”, Azerbaycan Türk Sanayici ve İşadamları Beynelhalk Cemiyeti (TÜSİAB) Yayınları, Bakı.
- Aras, O. N. (2003), “Azerbaycan Ekonomisi: Makro Ekonomik ve Sektörel Analiz”, Kafkasya Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bakı.
- Azerbaijan, IMF Economic Review, Washington DC, May, 1992.
- Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi, Bakı. 2016.
- DEİK, (2013). “Azerbaycan Ülke Bülteni”, Türk–Azerbaycan İş Konseyi, İstanbul, ss1-33.
- Efendiyev, O.(2007), Azerbaycan Səfəvilər Dövləti, Şərq-Qərb nəşriyyatı, Bakı.
- Göl, H. (2016), “Geçmişten Günümüze Azerbaycan”, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5:1, Bitlis, ss.153-170.
- Hasanov, R. (2001), “Azerbaycanın İqtisadi İnkişaf Paradigması ve İqtisadi Tehlükesizlik. Konsepsiyasının Seçimi”, Meşveret Bülleteni, No:7(43), Bakı.
- Hüseynov, V. A. (2005), Manatın Bahalaşması ve İqtisadi İnkişaf: Hollanda Xestelyinin Mezmunu ve Elametlerinin Tedqiqi, Seda Neşriyyatı, Bakı.
- İbrahimli, F. F. (2010), Azərbaycan Tarixi: XIX – XXI Əsrin Əvvəli, Bakı Universiteti nəşriyyatı, II Cild , Bakı.
- İsmayılov, İ. Z. (2000), Azərbaycanlıların II Dünya Müharibəsində İştirakı, Kızıl Şark

Matbaası, Bakı.

Keleş, S.Ş. (2018), Azerbaycan Ülke Raporu, İzmir ticaret Odası, İzmir.

Köylü, M.K. (2017), “Türkiye’nin Güney Kafkasya Ülkeleri İle Finansal Bağları ve Bölgedeki Ticari Varlığı”, Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4 (Sayı 7).

Mukhtarov, E. (2018), “The Economy of Azerbaijan in 2017 - Brief Overview”, Center for Economic and Social Development, Cesd Press, Baku.

Nuruyeva, İ. (2015), Azerbaycan Tarixi, Mütercim Nəşriyyatı, Bakı.

Özsoy, İ. (1997), Dağıstan’ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kaynak Yayınları, İzmir.

Yusifov, E. (2005), “Azərbaycanda Tebiətdən İstifadənin Sosial-İqtisadi Problemləri və İktisadi Aspektləri”, İktisadi İnkişaf və Elmi-Pratik Jurnal, Bakı.